

Wat werkt?

Geschiedenis in het basisonderwijs

Voor het eerst in meer dan tien jaar komt er weer een peilingsonderzoek naar geschiedenis in het basisonderwijs. Uit een voorbereidende literatuurstudie naar factoren die de prestaties van leerlingen bevorderen, vallen lessen te trekken voor het basisonderwijs. Wat zijn krachtige didactieken?

Marjan de Groot-Reuvekamp is onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam. **Carla van Boxtel** is hoogleraar vakdidactiek in het bijzonder voor geschiedenisonderwijs aan de Universiteit van Amsterdam. **Tessa de Leur** is docent-onderzoeker aan de Hogeschool van Amsterdam.

Geschiedenis is een van de vakgebieden die onder de noemer 'tijd' worden beschreven in de kerndoelen voor *Oriëntatie op jezelf en de wereld* voor het basisonderwijs.¹ Desondanks weten we weinig over de prestaties van leerlingen voor dit vakgebied. Het laatste peilingsonderzoek van Cito (Periodieke Peiling Onderwijsniveau) stamt uit 2008.² Een rapportage van de Inspectie over de stand van zaken van wereldoriëntatie in het basisonderwijs in 2014 geeft aanbevelingen voor verbetering en het promotieonderzoek van Marjan de Groot-Reuvekamp toont aan dat het niveau van leerlingen voor historisch tijdsbesef niet optimaal is.^{3,4}

En nu wordt er in opdracht van de Inspectie een peilingsonderzoek naar leerlingprestaties bij het leergebied Mens en Maatschappij voorbereid.⁵ Aardrijkskunde en geschiedenis vormen de kern van dit leergebied.⁶ Ter voorbereiding van dit peilingsonderzoek deden we een literatuurstudie naar factoren die van invloed zijn op leeruitkomsten van leerlingen in het basisonderwijs.⁷ Tijdens deze studie bleek al snel dat er voor het basisonderwijs internationaal nog weinig onderzoek is gedaan naar het leren en onderwijzen van geschiedenis.

Toch vonden we 26 empirische studies, waarvan de resultaten inzicht geven in een vijftal didactieken die volgens deze studies – onder bepaalde condities – krachtig kunnen zijn.

We bespreken eerst de didactieken waarvoor redelijk sterk bewijs is dat ze positief bijdragen aan leerprestaties: taalgericht vakonderwijs, begeleid onderzoekend leren en inzet van vakspecifieke leermiddelen. Vervolgens bespreken we twee didactieken (omgevingsonderwijs en leren door doen) waarvoor enig bewijs is op basis van kleinschalige studies (zie tabel hiernaast).

Taalsteun en interactie

Bij taalgericht vakonderwijs worden doelen voor geschiedenis expliciet gekoppeld aan taaldoelen voor lees-, spreek- en/of schrijfvaardigheid. Om bij te dragen aan taalvaardigheid moet het onderwijs contextrijk zijn, moet er volop gelegenheid zijn voor interactie en moet de nodige taalsteun worden geboden.⁸ Onderzoeken naar taalgericht vakonderwijs laten overwegend positieve effecten zien voor zowel de taal- als de vakspecifieke doelen.⁹ Wissinger, Ciullo en Shiring (2018) ontwikkelden en onderzochten een lesprogramma waarin

¹ www.slo.nl/thema/meer/tule/orientatie-jezelf-wereld.

² Wagenaar, H., Schoot, F. van der & Hemker, B. (2010). *Balans van het geschiedenisonderwijs aan het einde van de basisschool*. PPO-reeks nummer 42. Arnhem: Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling.

³ Inspectie van het Onderwijs (2015). *Wereldoriëntatie. De stand van zaken in het basisonderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

⁴ De Groot-Reuvekamp, M. (2017a). *Timewise. Improving pupils' understanding of historical time in primary school* (proefschrift, Universiteit van Amsterdam).

⁵ peil-menm.nl.

⁶ www.curriculum.nu/voorstellen.

⁷ Bénéker, T., Van Boxtel, C., de Leur, T., Smits, A., Blankman, M., & De Groot-Reuvekamp, M. (2020). *Geografisch en historisch besef ontwikkelen op de basisschool. Een literatuurstudie naar onderzoek over aardrijkskunde- en geschiedenisonderwijs in het primair onderwijs*. Utrecht/Amsterdam. Studie gefinancierd door Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

Didactische aanpakken die krachtig kunnen zijn voor het verwerven van historische kennis en vaardigheden door leerlingen in het basisonderwijs

Taalgericht vakonderwijs	Leerkrachten koppelen het leren over geschiedenis aan taaldoelen (lees-, spreek- en/of schrijfvaardigheid); bieden een rijke context aan, veel interactiemogelijkheden en taalsteun.
Begeleid onderzoekend leren	Leerkrachten laten leerlingen leren vanuit (gecreëerde) verwondering en ondersteund door expliciete instructie, stappenplannen en feedback, informatie uit teksten, afbeeldingen, voorwerpen, metingen, observaties en interviews (tijdens veldwerk) halen, de bevindingen ordenen en communiceren en daarop reflecteren.
Inzet specifieke leermiddelen	Leerkrachten zetten leermiddelen in die specifiek het leren van geschiedenis ondersteunen: tijdbalken, kaarten, een globe, de atlas, beeldmateriaal, voorwerpen en verhalen.
Omgevingsonderwijs	Leerkrachten laten leerlingen leren in en over de directe omgeving van de school. Bijvoorbeeld in het landschap of in culturele instellingen zoals musea, archieven en bibliotheken.
Leren door doen	Leerkrachten laten leerlingen actief de leerstof verwerken door te spelen (bijvoorbeeld een rollenspel spelen), iets uit te proberen, iets te maken (zoals een tijdbalk, kaart, een tentoonstelling inrichten, een verhaal schrijven), ergens mee te experimenteren of iets te demonstreren.

taalgericht vakonderwijs centraal stond. Elke les werd een ander onderwerp uit het verleden aangepakt. Eerst werd er achtergrondkennis aangeboden. Vervolgens oefenden de leerlingen met informatie verzamelen uit historische bronnen (vakdoel) en schrijven van een onderbouwde mening over een centrale vraag (taaldoel). De leerlingen werden daarbij geholpen door de leerkracht die stukjes voordeed en hulpmiddelen inzette, zoals een argumentatieschema en een stappenplan. Deze begeleide aanpak bleek heel effectief: leerlingen gingen beter lezen, en ze schreven betere historische argumentaties aan het eind van de lessenserie.¹⁰

Werken vanuit nieuwsgierigheid

Onderzoekend leren is een verzamelnaam voor aanpakken waarbij leerlingen leren door informatie uit teksten, afbeeldingen, voorwerpen, metingen, observaties of interviews te halen, de bevindingen te ordenen, deze te communiceren en erop te reflecteren. Daarbij wordt gewerkt vanuit (opgewekte) nieuwsgierigheid of verwondering. Leerlingen werken doorgaans in kleine groepjes aan verschillende taken, zoals het stellen en beantwoorden van historische vragen, het verwerken van informatie en de voorbereiding en uitvoering van een schriftelijke en/of mondelinge presentatie. Onderzoekers vonden vooral positieve effecten op leeruitkomsten wanneer leerlingen goed begeleid en ondersteund werden, bijvoorbeeld door middel van betekenisvolle vragen, stappenplannen, argumentatieschema's of expliciete instructie. Een voorbeeld van onderzoekend leren is het maken van of werken met een *Journey Box*. Een *Journey Box* is een verzameling bronnen over een bepaald (vaak onderbelicht) onderwerp uit het verleden, bijvoorbeeld een historische persoon die streed voor specifieke rechten of betere leefomstandigheden. Leerlingen kunnen zelf een *Journey Box* maken, of werken met een *Journey Box* die door de leerkracht is samengesteld. Onderzoek van Alarcon e.a. (2015) laat zien dat leerkrachten door het maken van een *Journey Box* gingen nadenken over de rol van bronnen in hun lespraktijk en dat onderbelichte verhalen uit het verleden meer gingen leven. Ze gaven aan dat dit ook voor hun leerlingen nuttige inzichten zouden kunnen zijn.¹¹

⁸ Van Beek, W., & Verhallen, M. (2012). *Taal een zaak van alle vakken, geïntegreerd taal-en zaakvakonderwijs op de basisschool*. Bussum: Coutinho.

⁹ Tyner, A., & Kabourek, S. (2020). *Social studies instruction and reading comprehension: Evidence from the early childhood longitudinal study*. Washington D.C.: Thomas B. Fordham Institute. <https://fordhaminstitute.org/national/resources/social-studies-instruction-and-reading-comprehension>.

¹⁰ Wissinger, D., Ciullo, S., & Shiring, E. (2018). Historical literacy instruction for all learners: Evidence from a design experiment. *Reading and Writing Quarterly*, 34(6), 568-586.

¹¹ Alarcon, J., Holmes, K., & Bybee, E. (2015). Historical thinking inside the box: Preservice elementary teachers use journey boxes to craft counter narratives. *Social Studies*, 106(4), 186-192.

Boven: Tijd balk in groep 7.
Rechts: Oorlogsmonument, geadopteerd door een basisschool in Biezenmortel.

Tijdbalken

Specifieke leermiddelen, zoals tijdbalken en kaarten, ondersteunen het leren van geschiedenis, maar het kan ook gaan om beeldmateriaal, zoals foto's en films, en om verhalen. Met deze leermiddelen kunnen leerkrachten beeldvorming en de ontwikkeling van historische vaardigheden ondersteunen. Er is vrij veel onderzoek waaruit blijkt dat het gebruik van tijdbalken effectief is voor het ontwikkelen van tijdsbewustzijn. Dit werd bijvoorbeeld overtuigend aangetoond in de studie van De Groot-Reuvekamp (2017), waarin een positief effect bleek van het geregeld gebruiken van tijdbalken om systematisch te werken aan doelen van tijdsbesef.¹² In deze studie gebruikten leerkrachten van groep 4 en 7 een methodiek (*Tijdwijs*), waarin het gebruik van tijdbalken consequent werd verbonden met verhalen en afbeeldingen, c.q. filmpjes, die representatief waren voor een bepaalde periode in de geschiedenis.¹³ De leerlingen die met *Tijdwijs* werkten, scoorden significant hoger op het gebruiken van aanduidingen van tijd en van historische begrippen, het in chronologische volgorde en op de tijdbalk plaatsen van historische afbeeldingen en het herkennen en benoemen van verandering en continuïteit.

Buiten de muren

Omgevingsonderwijs betreft leren buiten de muren van het schoollokaal, in de directe schoolomgeving. In publicaties over omgevingsonderwijs wordt gewezen op de belangrijke organisatorische en begeleidende rol van de leerkracht. Omgevingsonderwijs is krachtiger als sprake is van een goede planning, inbedding in het curriculum en verbinding met activiteiten in de klas. Enkele kleinschalige studies laten zien dat omgevingsonderwijs kan bijdragen aan kennis, onderzoeksvaardigheden en aan attitude-doelen, zoals zich inzetten en verantwoordelijk voelen voor de eigen omgeving. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het project

Adopteer een monument, waarbij leerlingen een monument in hun woonplaats 'adopterend'. Ze leveren een bijdrage aan de voorbereiding van de 4 mei herdenking en nemen daaraan deel. De Groot-Reuvekamp en Wilschut (2019) constateerden in hun evaluatieonderzoek dat leerlingen van de scholen die meededen aan dit project, meer betekenis toekenden aan het deelnemen aan herdenkingen en dat zij positiever waren over hun kennis van de oorlogsgeschiedenis van het dorp of de stad in vergelijking met leerlingen die niet aan het project deelnamen.¹⁴

Creatieve vaardigheden

Bij 'leren door doen' kunnen leerlingen leren door iets te maken, ergens mee te experimenteren of door te herdenken of te vieren. Bij deze didactische aanpak wordt niet alleen een beroep gedaan op cognitieve vaardigheden, maar ook op creatieve en expressieve vaardigheden. Studies naar leren door doen laten vaak een grote betrokkenheid van leerlingen zien. Een voorbeeld hiervan is het museumproject *Jij & de Gouden Eeuw*, waarin leerlingen een toneelstukje voorbereiden en uitvoeren op basis van een klein onderzoek naar een historische persoon uit de zeventiende eeuw.¹⁵ Schep, Braumann en Van Boxtel (2019) evalueerden dit museumproject. De leerlingen waren enthousiast over het voorbereiden en uitvoeren van het toneelstuk in het museum. Na het project waren ze positief over het bewaren van verhalen en voorwerpen over deze periode uit de Nederlandse geschiedenis. De leerkrachten waren positief over de behaalde leeruitkomsten. Hoewel er geen vergelijking was met een groep die niet deelnam aan het museumproject, liet een door de onderzoeker afgenomen toets na afloop van het museumproject zien dat de leerlingen gemiddeld 75 procent van de kennisvragen goed beantwoordden. Leren door doen is krachtig als er voldoende begeleiding wordt geboden en er goede gesprekken worden gevoerd voor, tijdens en/of na de activiteit.

¹² De Groot-Reuvekamp, M. (2017a). *Timewise. Improving pupils' understanding of historical time in primary school* (proefschrift, Universiteit van Amsterdam).

¹³ www.historischtijdsbesef.nl/de-methodiek.

¹⁴ De Groot-Reuvekamp, M., & Wilschut, A. (2019). *Adopteer een monument. Onderzoek naar de effecten van een lesprogramma van het Nationaal Comité 4 en 5 mei*. Amsterdam: Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding HvA.

¹⁵ Schep, M., Braumann, S., & van Boxtel, C. (2019). 'Jij & de Gouden Eeuw': een brede evaluatie van museumleren. *Cultuur + Educatie*, 52(18), 83-103.

Historische beeldvorming

Wat de hierboven beschreven krachtige aanpakken met elkaar gemeen hebben, is dat historische bronnen en visuele hulpmiddelen, zoals tijdbalken, ingezet worden om historische beeldvorming te faciliteren.¹⁶ Hier ligt een belangrijke taak voor educatieve uitgeverij, musea en erfgoedinstellingen, die kunnen zorgen voor een rijk aanbod van materialen. Lerarenopleidingen kunnen leerkrachten in opleiding helpen bij het vinden en selecteren van geschikte bronnen en het gebruik daarvan in de les.

Een tweede overeenkomst is dat sprake is van activerende didactieken waarbij gerichte ondersteuning wordt geboden door de leerkracht of leermiddelen. Die ondersteuning kan bijvoorbeeld bestaan uit het herhaald gebruik van een grote tijdbalk in de klas, het stellen van hoe- en waarom-vragen in een onderwijsleergesprek over een historische bron, het voordoen van onderdelen van een taak, een uitgewerkt voorbeeld, of een goede klassikale introductie. Om leerlingen goede begeleiding en ondersteuning te kunnen bieden, is het belangrijk om helder voor ogen te hebben wat de leerdoelen zijn. Gaat het bijvoorbeeld om het leren gebruiken van aanduidingen van tijd, het vormen van een concreet beeld bij historische periodes of verschijnselen, het kunnen benoemen van overeenkomsten en verschillen tussen vroeger en nu, of het vergelijken van ervaringen en perspectieven van verschillende groepen mensen in het verleden? Welke ondersteuning past daar het beste bij?

Opvallend zijn de sterke, positieve effecten van taalgericht vakonderwijs. Kennis van de wereld is van groot belang voor taalvaardigheidsontwikkeling. Toch liet een onderzoek van de Inspectie

een aantal jaren geleden zien dat veel basisscholen de verbinding tussen wereldoriëntatievakken en taalonderwijs nog nauwelijks leggen.¹⁷ Inmiddels is er meer aandacht gekomen voor deze verbinding. Met taalgericht geschiedenisonderwijs staat het leren over geschiedenis centraal, maar wordt tegelijkertijd gewerkt aan de woordenschat, lezen en schrijfvaardigheid van kinderen.

Het geplande peilingsonderzoek zal meer zicht geven op de didactieken die basisscholen daadwerkelijk gebruiken in hun onderwijs over geschiedenis en op de leerprestaties van leerlingen. De onderzoeksliteratuur biedt een rijk arsenaal aan krachtige aanpakken. Deze aanpakken kunnen elk op hun eigen manier de verwerving van historische kennis en vaardigheden en de historische interesse bevorderen en daarmee bijdragen aan de ontwikkeling van historisch besef. ■

¹⁶ Zie ook Van der Kooij, C., & De Groot-Reuvekamp, M. (2021). *Geschiedenis & Samenleving. Kennisbasis, inhoud en didactiek*. Groningen: Noordhoff.

¹⁷ Inspectie van het Onderwijs (2016). *Wereldoriëntatie in de kijker. De huidige praktijk, met voorbeelden en vragen ter inspiratie*. Utrecht.

